

Др Миле Бјелајац, научни сарадник у Институту
за новију историју Србије

Гаврило Принцип није био терориста

Свако време мора да се објашњава са аспекта својих околности, а не да му, како би било јасније, транспонирамо наше данашње размишљање и данашње категорије. Чим приметите двоструке стандарде, било у анализи прошлог или у анализи данашњице, будите сигурни да сте на терену идеологије, или политичког надмудривања и добро прикривених интереса.

Недавно је на промоцији књиге „Спречавање новог Великог рата: Лекције из 1914“, канадска историчарка Маргарет Мекмилан, говорећи о Србији из тог доба и њеној улози у рату, рекла да је она била „нешто налик данашњем Ирану, где делови власти спонзоришу терористичке активности“, а да је Гаврило Принцип „фанатик који се послужио терористичким насиљем за остваривање својих циљева“.

Велики рат је један од стубова српског савременог идентитета, па је право питање колико су овакве тезе и покушаји редефинисања приче о том времену удар на живо сећање на велике победе и страшна страдања српског народа почетком 20. века.

Др Миле Бјелајац, научни сарадник у Институту за новију историју Србије, говори о томе шта је разлог и може ли се одговорити на „насилни покушај ревизије почетка Првог светског рата“, у светлу чињенице да и сами све теже постижемо консензус око најважнијих државних и националних питања.

■ *Како оцењујете овакве „ударе“ на базичне вредности српског колективног сећања?*

– Српску јавност је заиста изненадило и револтирало појављивање тих, последњих неколико година припреманих књига, у којима се, у односу на Први светски рат, превреднује улога Србије и она сматра за једног од главних криваца за избијање Великог рата, наравно уз Русију, која такву Србију није хтела да пусти низ воду.

Наиме, то се тврди, а да се ниједан новооткривени релевантни корпус грађе не нуди као основа за такво закључивање. Постоје једино две ствари. Прва је слика Балкана настала деведесетих година у средњоевропском и у западноевропском простору, који, у културолошком смислу покрива и много шири простор у свету, а друга је нестручност млађих генерација историчара, бар за ову тему, пошто она очито постаје коњуктурна, узимајући у први план интерес издавача, али и појединих влада и њихових културних институција.

■ *Шта је Ваша највећа замерка њима?*

– Упуштају се у нешто за шта нису довољно квалификовани. Моје најчешће запажање је да већина тих аутора не познаје довољно наш или неки од јужнословенских језика, те да се ослањају или на преводе појединих радова са ових простора, или на овдашње сараднике, углавном не познајући наше суревњивости, слојевитости и условљености. Често се узима литература само из једног дела бивше Југославије, а занемарује из другог. Највећи проблем је не-

ПОСТОЈАНОСТ САВЕЗНИШТВА?

Крајње је наивно размишљати у тим категоријама, да је то главни елемент који је повезивао или повезује. Класична геополитика, односно геостратегија, проповеда један други принцип, а то је да је савезништво и повезивање диктирано највишим и најпречим националним интересом – очувањем државе. Према томе, у једном времену савезник је онај који подржава управо такве интересе пред претњама које евидентно постоје. Блискост идеологија је од другоразредног значаја. Погледајте однос Запада и Титове Југославије педесетих година или сарадњу САД и Саудијске Арабије. И уколико сте спремни на отпор, можете заобићи један други елемент који карактерише велике силе кроз историју, а то је доказивање кредибилитета силе, а она је најјефтиније доказивање према најслабијој карики.

Аустроугарска је направила управо ту грешку и погрешно проценила капацитет српских могућности да пружи отпор, чак до те мере да је њихов генералштаб претпоставио брзу акцију на Балкану, од неколико дана. Тек тада је планирано ангажовање целокупне војске у Галицији, Буковини и другим местима. Немачки стратежи су саветовали дефанзиву на српском, или такозваном Јужном фронту и комплетно ангажовање свих снага на Источном, јер се рат и није водио због Србије. Али политички разлози и ирационална мржња појединаца диктирали су да се занемаре ти основни постулати.

ФАЛСИФИКАТИ УЗИМАНИ БЕЗ РЕЗЕРВЕ

Један професор са канадског универзитета у Калгарију се дуги низ година бави проблемом реинтерпретације узрока Првог светског рата и последица пресуде у Версају о кривици, која је дефинисана чланом 231. Он прати све те фазе, и политичке, и, касније, научне и квазинаучне, упоређујући објављене радове и документа са изворном архивском грађом. Наравно, није једини. Међутим, он је указао да је у „Белој књизи“, с којом је пред светску јавност Немачка изашла у августу 1914, готово 30 посто докумената директан фалсификат, а да је одређени број претрпео битна крађења. Или, што је још горе, нешто је и додавано. Сада замислите историчара, на пример Сидни Фаја или Хенрија Брандса, који пише средином двадесетих година у САД и без икакве резерве користи ту немачку збирку докумената. Још више зачуђује када без задршке те исте радове користе и данашњи историчари.

познавање самих извора, арбитражање између различитих интерпретација. То сведочи о великој жељи, али малој успешности тих историчара и њихових подухвата.

Када су овако крупне теме у питању, постоји и потреба, психолошка, посебно у пораженим државама, да се коначно та хипотека из немачког или аустријског менталитета потре, уклони, нестане. Тешко је градити идентитет без позитивног сећања. Међутим, кад имате веома горко сећање на два светска рата, за које вас оптужују да сте виновници, а они су однели десетине милиона живота, није вам свеједно.

Према томе, постоји један психолошки интерес да се, као што је у јесен 1991. рекао Руперт Шолц, шеф фракције ЦДУ у Бундестагу, важна личност немачке политике, „потру те последње неправде Версајског уговора“. И директно помиње „вештачке државе“ као што су Чехословачка, Југославија. Дакле, то сведочи да фрустрације живе, и кроз васпитање, и кроз породични наратив, и кроз културни код, коме нико не може да умакне ако није одрастао у шуми као изгубљено дете.

■ *То видиш као организовану акцију?*

– Постоји један метод који су немачке, на првом месту вајмарске владе, провериле. То је придобијање научног мњења у свету, у првом реду из неутралних и западних, некада противничких држава, за своју ревизију. Слично се изгледа дешава и данас, када су спремни да дају стипендије, одликовања и сваку другу промоцију, да обезбеде превођење књига на више страних језика и њихову дистрибуцију и да помажу издавачима. Та имена су спомињана и критикована у нашим новинама, или им се даје простор да сами објасне своју позицију.

Посебно мислим на британског историчара аустралијског порекла Кристофера Кларка. Међутим, има и других. У општој ревизији османске историје последњих 25 година, са јачањем и развојем турске државе, слика о њеној прошлости интерпретира се на нов начин. Томе погодује и нова геополитичка ситуација у којој се, у условима неравнотеже после Хладног рата, промовишу идеологије глобализације. Сад је веома прихватљиво промовисати некадашње, данашњим језиком речено, глобалне империје, које обухватају различите верске и етничке заједнице, а све то у правцу једне „цивилизацијске модернизације“.

■ *Да ли такав тренд упућује и на другачије схватање неких прихваћених вредности као што су, на пример, националослободилачке борбе?*

– У време глобализације, када се промовише империјална идеологија, свакако није популарно и не иде у прилог изношење постојања националослободилачке и антиколонијалне борбе у неким ранијим временима. Данас се националослободилачкој борби против стране економске и политичке доминације импутира једно сасвим друго значење, поистовећује се са шовинизмом, верском и националном нетолеранцијом, какву познаје крај 20. века и неки ранији периоди. Нисмо далеко од тога да се и афрички и азијски, арапски, свеколики антиколонијализам између

два рата, и посебно после Другог светског рата, на један нови начин интерпретира. Овај тренд сведочи о идеолошкој потреби нових империја да оправдају концепт глобализације, која има за циљ економску доминацију. То је оно што је некадашњи империјализам остваривао физичким присуством на неком простору.

■ *Да ли је то мало несимпатичко гледање?*

– Ви сте ми поставили питање каква је будућност и перспектива Србије. Често користим речи енглеског колеге Стевана Павловића, који је у неким тренуцима деведесетих година, кад сам се жалио како пишу о нама, рекао: „Господине Бјелајац, увек је било тих аутора, који тако открију неко егзотично племе, па се данас одушеве за ово, сутра за оно.“ Некад смо ми били миљеници, што не значи да нећемо бити поново.

Деведесетих година скупо смо платили нарушавање баланса снага који је у свету постојао, и буквално постали жртва униполарне геополитике. Као што Немци '41. нису знали шта ће се десити '43, тако ни ми не можемо данас знати колико ће одређени трендови трајати. То се може готово преко ноћи променити и однос снага постати другачији, било због економских или других разлога. Али, крајње је наивно склонити по страни та традиционална знања која сугеришу енормну важност геополитике. Без познавања геополитичке позадине свих ових ревизија којима се као историчари бавимо, а тичу се 1914. године, не може се одговорити на то питање.

■ *Постоји ли та конзистентна линија руског савезништва са нама, гледано од 1914. до данас? Било је доса исцрпљено, како би многи рекли, пријатељства?*

– У савременој историји, а то је 19. и 20. век, у историји модерне српске државности, српски национални интереси су се на појединим местима поклапали са руским, а примарни интерес Русији било је јачање Бугарске, јер је географски ближа мореузима. Чак 49 посто целокупне руске трговине ишло је кроз те мореузе. Економски, али и стратешки, Русија је зависила од тога. Тек после постигнутих успеха и балканских ратова, због повезаности са Црном Гором, везом Јадран–Дунав, Србија је постала фактор на који Русија апсолутно рачуна као на најсигурнији. Србији је, с друге стране, био потребан јак савезник против претеће Аустроугарске, не због славјанофилства и православа, јер православни су и Грци и Бугари, већ због стратешког разлога, који одређује савезништва.

■ *Дакле, јесу ли нам Руси обећали војну помоћ пред почетак Великог рата, па нас је то, наводно и охрабрило да заузмемо оштар став према ултиматуму?*

– То је један од примера фалсификата. Да би показали да је Русија била ратоборна, интерпретира се седница руске владе од 24. јула, на којој је, наводно, Србији обећана војна помоћ по цену рата. Такође, кажу да је то охрабрило Србију да заузме оштар став према ултиматуму. Како је об-

јављено у нашој литератури, на тој седници владе одлучено је да ће Русија дати подршку Србији, али се не наводи какву. Друго, Србији је саветовано да попусти до крајњих граница, а њиховом отправнику послова дата је тајна инструкција да, уколико дође до нежељеног, саветује Србији да не даје отпор, да се повуче са војском на југ и тражи тренутну интервенцију великих сила, као медијатора. Али, наравно, ако желите да докажете да је Русија провоцирала рат и није хтела да пусти Србију низ воду, онда се нећете либити ни фалсификата. Све што један коректан историчар може да има при руци, до дана данашњег, указује да је Србија била у неизвесној ситуацији и да је та обећана помоћ била извесна у политичком смислу, али не и у војном. Ту заиста нема спомена да су са сигурношћу могли да се надају.

■ *Какав би био Ваш одговор колегиници Макмилан, да ли је Гаврило Принцип „само“ ашениашор или шерориса?*

– Гаврило Принцип јесте атентатор, то је вероватно једини легитиман назив, без неке претензије. Друго, био је припадник револуционарне илегалне организације „Млада Босна“, па може да стоји – револуционар. У складу са идеологијом оног времена могао би да буде оцењен и као анархиста. Један такав назив из овог времена не може се транспоновати у ондашње. Може ли се за партизанске или четничке јединице из 1941. сада импутирати назив – бандити, све до 1944, како је то било у ондашњој немачкој номенклатури. Ако прихватимо ово за Принципа, да ли ћемо пристати и на то? Чак се и Кристофер Кларк у француском и енглеском издању књиге извињавао за употребу термина терориста за Принципа. У немачком је свуда преведено као атентатор. Маргарет Макмилан, у новој књизи о сарајевском атентату, недавно и у једном интервјуу, објашњава зашто је Принцип терориста.

■ *И шта каже?*

– Принцип је, каже, терориста прво зато што је на концу дириговане завере из Београда. Значи, не разликује се од убачених терориста у Сирију или Босну деведесетих година. Он није аутентично са тог простора, није „freedom fighter“. Није имао, како она каже, стрпљења да се ствари реше демократским и мирним путем, а да је све ишло тим путем, вероватно бисмо и данас прелазили код Земуна у Аустроугарску.

Шта би било са нашим сународницима, то можемо само да нагађамо. Са поменутом историчарком разговарао сам пре неколико година када је била у Србији и када је била веома заинтересована да добије сарадника који ће јој помоћи око српске архивске грађе и литературе, јер не зна тај језик. Међутим, да ли због кратког времена, или зато што јој је за књигу било довољно оно што јој је било при руци од западне литературе, од тог посла није било ништа. Онда можете да се питате у којој мери је представљена стварност и у којој мери је нешто ново могло да се каже ако је испуштено оно што су извори првог реда, а долазе са српске стране. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ